

INFODÉMIA

Az álhírek pszichológiája

- **Kognitív disszonancia:** Leon Festinger amerikai szociálpszichológus kognitív disszonancia elmélete szerint (1957) olyan információkkal szeretünk találkozni, amelyek attitűdjeinkkel összhangban vannak, ellenkező esetben nincs összhang az attitűdjeink, a gondolataink és a cselekedeteink között.
- **Megerősítési torzítás:** A kognitív disszonancia elkerülése érdekében tudat alatt szelektálunk az értékrendünket megerősítő információk között, ezeknek nagyobb jelentőséget tulajdonítunk, vagyis megerősítési torzításhoz folyamodunk (confirmation bias) (Fehér–Király 2017).
- **A világjárványok ideje** kedvez a könnyen érthető, ám tudományos alapot nélkülöző álhírek terjedésének. Ennek okán dolgozta ki 2002-ben Guthner Eysenbach infodemiológia néven az online elérhető egészségügyi tartalmak információminőségi vizsgálatának módszerét.

2023. április 26-án az Európai Parlament jelentést fogadott el, melyben a fokozott információmanipuláció veszélyeire figyelmeztet a közelgő, 2024-es EP-választások kapcsán. Ennek kapcsán a jelen Infojegyzet tárgya az álhírek terjedésének problémája.

Bevezető

Felmérések alapján a világon több mint 5 milliárd ember használja az internetet, és közülük 4,7 milliárdan a közösségi médiát ([Statista 2022. júliusi felmérése](#)). Potenciálisan ennyi ember lehet kitéve az online infodémia és az álhírek veszélyeinek. Egy 2022. júliusában publikált [Eurobarométer felmérés](#) szerint szinte minden harmadik (28 százalék) európai állampolgár gondolja azt, hogy gyakran, vagy nagyon gyakran van kitéve online dezinformációnak. A magyar válaszadóknál ez az arány 46 százalék.

Az infodémia (vagy információs járvány) jelentése David J. Rothkopf politikai elemző nevéhez fűződik. A szó az információ és az epidémia/pandémia szavak összevonásából keletkezett ([Rothkopf 2003](#)). Rothkopf a SARS világjárvány kapcsán alkotta meg a szót, és „a félelemmel, spekulációval és pletykával kevert ténydarabkák (...) további torzulásokat eredményező világméretű terjedéseként” határozta meg. (idézi Z. Karvalics 2022).

A túlzott információáradat magában hordozza a félretájékoztatás vagy a dezinformálás lehetőségét ([Z. Karvalics 2020](#)). A Világgazdasági Fórum 2013 óta globális veszélyforrásként azonosítja és kezeli a digitális félretájékoztatást ([Global Risks 2013](#)), a WHO pedig 2020-ban, a Covid19-járvány kapcsán figyelmeztet annak veszélyeire ([2020. március 5.](#)).

Különbség van **dezinformáció** és **félretájékoztatás** között. Félretájékoztatás alatt hamis információk nem szándékos létrehozását vagy terjesztését érti, míg a dezinformáció szándékosan, károkozás céljából létrehozott hamis információ ([COM\(2020\) 790 final](#)).

Három jelenség kedvez az infodémiából eredő álhíresülésnek ([Fehér–Király 2017](#)):

- **churnalism:** az ellenőrizetlen források felhasználása az online médiában;
- **prosumerism** (producer és consumer szavakból): a médiafogyasztó egyben a tartalom gyártója is; és a feltöltés gyorsasága nem engedi meg a közölt információ hitelességének ellenőrzését;
- **szűrőbuborék-hatás:** a médiafogyasztási mintázatok alapján létrehozott algoritmusok pontosítják a felhasználó hírfogyasztási preferenciáit, amivel egyre homogénebb forrásokhoz kapcsolják a felhasználót, végül egy szűrőbuborékba zárják őket.

EURÓPAI UNIÓ

Az EU értelmezésében ([JOIN\(2016\) 18 final](#)) a módszeres félretájékoztatás alkalmazása, többek között az egyének radikalizálása, a társadalom destabilizálása, és a politikai narratíva befolyásolása céljából, a **hibrid fenyegetések** körébe tartozik. Szakértők szerint a módszeres online félretájékoztatás domináns szereplője Európában Oroszország ([Pamment 2020a](#)).

A Tanács először 2015-ben ismerte fel ennek veszélyeit és következtetéseiben ([EUCO 11/15](#)) felkérte a biztonságpolitikai főképviselőt arra, hogy foglalkozzon az Oroszország által folytatott módszeres dezinformációval, valamint készítsen stratégiai kommunikációs cselekvési tervet. Javasolta továbbá egy a stratégiai kommunikációs csoport létrehozását is.

A közös közlemény, illetve a Tanács következtetéseinek nyomán jött létre:

- az Európai Külügyi Szolgálat (EKSZ) Európai Unió Helyzetelemző Központján (European Union Intelligence Analysis Centre, [EU INTCEN](#)) belül a **hibridfenyegetés információt szintetizáló uniós munkacsoport**;
- az Európai Külügyi Szolgálat (EKSZ) **Kelet-StratCom munkacsoportja** (East StratCom Task Force);
- a **Hibrid Fenyegetések Elleni Küzdelem Európai Központja** (European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, [Hybrid CoE](#)), mely az Unió és a NATO viszonylatában foglalkozik a hibrid fenyegetések elleni küzdelem támogatásával, elsősorban Oroszországi fókusszal ([Standish 2018](#)).

A Kelet-StratCom munkacsoport kezeli az [EUvsDisinfo](#) nevű leleplező oldalt, ahol felfedik az orosz forrásból származó hamis állításokat. Fő célja, hogy növelje a Kreml dezinformációs műveleteivel kapcsolatos tudatosságot, valamint segítse a polgárokat a digitális információkkal és a média manipulációjával szemben. Az esetek [adatbázisukból](#) visszakereshetőek.

Szakértők megjegyzik, hogy a munkacsoportok egyedülálló platformot biztosítanak a nyomon követés, az elemzés és a proaktív stratégiai kommunikáció kombinálásához. E struktúra szokatlan az EU-n belül, és egyenértékű a nagyobb külügyminisztériumokban kifejlesztett képességekkel ([Pamment 2020b](#)).

Az online félretájékoztatás kezeléséről szóló **2018. áprilisi közlemény** ([COM\(2018\) 236 final](#)) hangsúlyozta, hogy a félretájékoztatás problémájának kezelésében fontos szerep jut a **magánszektorbeli szereplőknek** és a **civil társadalomnak** is.

Ennek nyomán az online platformok és a reklámághoz kapcsolódó képviselői 2018 októberében létrehozták az internetes világ átláthatóságának növelését és a polgárok védelmét célzó **Dezinformációs Kódexet** (továbbiakban: Kódex) többek között a Facebook, a Google, a Twitter és a Mozilla, később pedig a Microsoft, és a TikTok csatlakozásával. A közösségi médiában megjelenő tartalmak ellenőrzéséhez kapcsolódóan, szintén a 2018. április közlemény nyomán létrejött:

- a **Dezinformáció és a Közösségi Médiaelemzés Társadalmi Megfigyelőközpontja** (Social Observatory for Disinformation and Social Media Analysis, [SOMA](#)), amely tényellenőrző szervezetek és kutatók közös platformjaként harcol a dezinformáció ellen;
- a közösségi média videó tartalmának megbízhatóságát ellenőrző **InVID projekt**.

A **dezinformáció elleni 2018. decemberi cselekvési terv** ([JOIN\(2018\) 36 final](#)) kiemeli a Kódexet aláírók céljainak súlyát a hiteles tájékoztatás érdekében. Emellett hangsúlyozza az alábbiak szükségességét:

- a dezinformáció felderítéséhez, elemzéséhez és feltárásához szükséges képességek javítását;
- a koordinált és a közös válaszok megerősítését a gyors riasztási rendszeren keresztül;
- a figyelemfelkeltés és a társadalmi ellenálló képesség javítását.

A dezinformáció elleni cselekvési tervnek megfelelően az uniós országok és intézmények 2019-ben felállították a **Gyorsriasztási rendszert** (Rapid Alert System, **RAS**), a dezinformációval kapcsolatos ismeretek megosztása céljából. A rendszert a 2019 májusi európai parlamenti választások előtt tesztelték, azzal a kifejezett céllal, hogy megakadályozzák az orosz befolyásolást ([Apuzzo 2019](#)). A most elfogadott EP jelentésnek is központi eleme az orosz befolyásolás erősödése ([ING2](#)).

Fentiek kapcsán kritikusok megjegyzik, hogy a cselekvési terv leszűkítette a dezinformáció fogalom meghatározását. Előnye, hogy segítheti a Kódexben előterjesztett és az online platformok, és a reklámpar által vállalt kötelezettségek gyakorlati alkalmazását. Ugyanakkor elsősorban a keleti szomszédságra összpontosít, és kevésbé magukra az uniós tagállamokra. Az összehangolt és közös válaszok, így például a RAS egy közös ellenség esetén működőképes, de figyelmen kívül hagyja a tagállamok közötti megosztottság kérdését. Konkrét példaként hozható fel az a probléma, amikor a dezinformáció forrása egy tagállamban van, és azzal saját vagy más állam társadalmát célozza meg ([Bayer et al. 2019](#), [Pamment 2020a](#)).

A **civil szféra** 2019-ben kapcsolódott be a hiteles információkból történő tájékozódás ösztönzésébe: megjelent az [EU Disinfo Lab](#) független non-profit szervezet, amelynek célja az EU-t, annak tagállamait, intézményeit célzó dezinformációs kampányok megakadályozása.

2020-ban az Európai Bizottság (EB) közleményt adott ki az **Európai Demokráciára vonatkozó cselekvési tervről** ([COM\(2020\) 790 final](#)) (továbbiakban: Cselekvési terv) a demokrácia intézményének védelme és ellenálló képességének elősegítése céljából. Ennek részeként továbbra is megemlíti a közösségi média platformok jelentőségét. Javaslati két fő területre koncentrálnak: a szabad és tisztességes választásokra, és a nyilvánosság működésére. Az utóbbi javaslatok a **médiaszabadság és a médiapluralizmus megerősítésére** és a dezinformáció elleni harcra vonatkoznak, a középpontban a hirdető átláthatóságával. Ennek érdekében köteleznék minden médiaorgánum és

vállalat számára a tulajdonviszonyaira vonatkozó részletes információk közzétételét. Javaslati nyomán jön létre a médiatulajdon-figyelő ([Media Ownership Monitor](#)), egy nyilvánosan elérhető, folyamatosan frissített adatbázis az összes releváns tömegtájékoztatói eszköz tulajdonosainak adataival.

A dezinformációs tevékenység vonatkozásában javaslati a Kódexben foglalt kötelezettségekkel kapcsolatosak, és az **Audiovizuális Médiaszolgáltatásokat Szabályozó Hatóságok Szabályozó Hatóságok Európai Csoportja** (ERGA) monitoring [jelentésére](#), illetve az EB 2020-as [megállapításaira](#) támaszkodnak. Az ERGA és az EB is egyetértenek abban, hogy hiányos, illetve nem egyértelmű az online platformok kötelezettségeire és elszámoltathatóságára vonatkozó szabályozás. Az EB 2021. májusában [sajtóközleményben](#) jelentette be, hogy szükség van a Kódex megerősítésére, valamint közzétette ezzel kapcsolatos iránymutatásait ([COM\(2021\) 262 final](#)). Az iránymutatások szigorúbb és felelősségteljesebb magatartást hangsúlyoznak az aláíró online platformok és hirdetői részéről. Kiemelik többek között a dezinformáció bevételi forrásainak elzárását a leleplezett hamis tartalmakat módszereken keresztül terjesztő szereplők kizárása révén.

A [megerősített gyakorlati kódex](#) (továbbiakban: **új Kódex**) közzétételét 2022. június 16-án jelentette be a Bizottság ([Sajtóközlemény, 2022. június 16.](#)). Az új Kódex szigorúbb és részletesebb előírásokat tartalmaz számos területen, mint például a dezinformációt terjesztők reklámbevételeinek megakadályozása, a hamis felhasználói fiókok felfedése, és a tényellenőrök munkájának nagyobb támogatása és elismerése.

2022. november 16-án hatályba lépett a **Digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály** ([Digital Service Act](#)), melynek lényegi elemei tartalmazzák az új Kódex elvárásait ([EB Sajtóközlemény](#)). A nemzetközi szinten is **első szabályozási eszköztár** az online platformok átláthatóságának és elszámoltathatóságának biztosítása érdekében átfogó előírásokat tartalmaz, és nagyobb védeltséget biztosít a felhasználók számára.

Az online platformok – végfelhasználói számától függően óriásplatformok vagy nagyon népszerű online keresőprogramok – kötelezően készítik el saját éves kockázatértékelésüket és küldik el annak eredményeit a Bizottságnak. Az ERGA jogszabállyal kapcsolatos álláspontjában ([Digital Services Act \(DSA\) – ERGA priorities for the trilogue negotiations](#)) különösen üdvözölte, hogy a kockázatértékelés többek között tartalmazza a véleménynyilvánítás szabadságát, a személyes adatok védelmét, az online tömegtájékoztatás szabadságát, valamint a gyermekek jogait érintő kockázatok értékelését.

COVID19-JÁRVÁNY

A Covid19-járvány felerősítette az infodémia jelenségét ([Pamment 2020a](#)). A Tanács következtetéseiben megállapította, hogy a világjárvány kiszolgáltatottabbá teszi az Uniót és tagállamait a dezinformáció intenzívebb terjedésével szemben ([14064/20](#)).

2022. júliusában megjelent [Eurobarométer felméréséből](#) kiderül, hogy az uniós polgárok majdnem fele (43 százalék) online médiumokból tájékozódik. Nem véletlen, hogy az EU arra ösztönzi az online platformokat, hogy a tényszerű és megbízható információkat sorolják előre, és ellenőrizzék a közölt információk valóságtartalmát. Az EB [oldalán](#) segít eligazodni a valós és hamis információk között. Az Európai Gyógyszerügynökség (European

Medicines Agency, [EMA](#)) a vakcinákról [gyűjtötte össze](#) a főbb tényeket. Az [Európai Vakcinázási Információs Portálról](#) tájékozódhatunk az oltóanyagokra vonatkozó uniós stratégiáról, valamint annak előnyeiről. Az Európai Parlament tudomány és technológia jövőjével foglalkozó munkacsoportjának kezdeményezése, az Európai Tudományos Médiaközpont (European Science-Media Hub, [ESMH](#)) rendszeresen [közzéteszi](#) a legrelevánsabb közlemények frissítéseit a témában. Az ESMH az infodémia terjedésének kezelésére [összegyűjtötte](#) mindazon kezdeményezéseket, melyek segítenek eligazodni a túlzott információáradatban.

MAGYARORSZÁG

Az Európai Bizottság 2020-ban létrehozta az Európai Digitális Média Observatóriumot (European Digital Media Observatory, [EDMO](#)), a tagországokban működő tényellenőrző központok, szerkesztőségek, az álhírekkel kapcsolatos tudományos kutatások és szervezetek munkájának koordinálására. Az EDMO uniós támogatással, független intézményként működik, melyhez 2023-tól csatlakozik a Magyar Digitális Média Observatórium (Hungarian Digital Media Observatory, HDMO) ([EB Sajtóközlemény 2022. november 30.](#)) is. A HDMO projekt első fázisának részeként indult a [Lakmusz](#) tényellenőrző oldal, mely az EDMO dezinformáció elleni magyarországi központja.

Források:

- Apuzzo, Matt (2019): [Europe Built a System to Fight Russian Meddling. It's Struggling.](#)
- Bayer Judit et al. (2019): [Disinformation and propaganda – impact on the functioning of the rule of law in the EU and its Member States.](#) European Parliament, LIBE Committee, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs.
- Fehér Katalin – Király Olívia (2017): Álhíresülés – a hamis hírek dinamikája a médiában. [Századvég](#) 2017/2.
- J. Rothkopf, David (2003): [When the Buzz Bites Back.](#)
- Pamment, James (2020a): [The EU's Role in Fighting Disinformation: Taking Back the Initiative.](#)
- Pamment, James (2020b): [The EU's Role in Fighting Disinformation: Crafting A Disinformation Framework.](#)
- Z. Karvalics László (2022): *Az infodémiától a tudáskormányzásig.* Budapest: L'Harmattan.

Készítette: Soltész Katalin
Képviselői Információs Szolgálat
E-mail: infoszolg@parlament.hu

infoszolg

Internet: www.parlament.hu/infoszolg
Intranet: intra.parlament.hu/infoszolg/
Tel.: (1) 441-6486